

ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНОСТІ СТУДЕНТІВ-БІОЛОГІВ ЗАСОБАМИ ЕКОЛОГІЧНИХ ІГОР

Анотація. У статті аналізується рівень показників креативності майбутніх учителів біології, її розвиток у процесі підготовки студентів у вищому навчальному закладі за допомогою екологічних ігор.

Ключові слова: креативність, творча особистість, розвиток креативності, позакласна еколого-натуралістична робота, екологічні ігри

Проблема розвитку креативності студентів є однією з центральних в педагогіці, оскільки сучасне суспільство потребує від майбутніх фахівців нових нестандартних ідей, пошуку оригінальних шляхів їх втілення, подолання шаблонів і стереотипів мислення. В Національній доктрині розвитку вищої освіти в Україні наголошується на необхідності застосовування нових педагогічних технологій, зорієнтованих на розвиток творчої особистості, готової до наукового й творчого пошуку. У зв'язку з цим основним завданням навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі є обґрунтування шляхів, форм і методів розвитку у студентів постійної та впевненої готовності до самостійної пошукової діяльності, до прийняття самостійних рішень у складних невизначених ситуаціях.

Зазначене вище повною мірою стосується готовності майбутніх вчителів до організації позакласної еколого-натуралістичної роботи з учнями основної школи. Хоча протягом останніх років зріс інтерес до цього виду роботи та з'явилися нові форми її здійснення, однак відсутність належної кількості методичної літератури та спеціальної підготовки майбутніх учителів біології призвело до того, що у роботі організаторів простежується переважання пасивно-споживацького, а не творчого виду роботи. Також майбутня сфера діяльності фахівця у сфері позакласної еколого-натуралістичної роботи тісно пов'язана з творчістю, яка ставить за мету пошук і практичне створення нового, оригінального, унікального, кращого, прогресивного, соціально значущого. Такий стан ситуації зумовлює активізацію впровадження у навчальний процес курсів підготовки студентів та розробки методичних рекомендацій, які сприятимуть розвитку їх креативності, для здійснення на належному рівні позакласної еколого-натуралістичної роботи з учнями основної школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз різних джерел показує, що проблема розвитку креативності вивчалася з різних сторін. Так, ідеї розвитку творчої активності особистості знайшли відбиття в працях І.Я. Лернера, А.С. Макаренка, В.О. Сухомлинського, С.Т. Шацького. У них розглянуті найважливіші умови ефективної організації цього процесу, філософські й соціологічні аспекти розвитку творчої активності. Тенденції історичного розвитку дослідження творчості розкриває у своїх працях Я.О. Пономарьов.

Здатність особистості до творчості висвітлювалися в працях В.Г. Афанасьєва, Г.Я. Буша, М.Г. Фролова та ін. Психологічні аспекти творчої активності досліджувалися Л.С. Виготським, В.А. Крутецьким, О.М. Матюшкіним, Б.Н. Тепловим та ін.

Питання створення умов для формування і розвитку креативності серед студентів висвітлені у роботах психологів Т. Амабайл, Р. Стернберг, Д.Б. Богоявленська.

Проблему педагогічної творчості вчителів розглядали І.А. Зязюн, В.А. Кан-Калик, М.Д. Нікандров, М.М. Поташник, С.О. Сисоєва.

Проблемі орієнтації студентів на творчу самореалізацію в майбутній діяльності й визначенні шляхів формування творчої особистості у вищому навчальному закладі присвячені роботи О.А. Абдулліної, М.Я. Віленського, В.А. Караковського, Н.В. Кичук, А.В. Мудрика, Л.С. Подимової, Р.П. Скульського, Н.С. Щуркової. Ці автори зазначають, що формування педагогічної творчості зумовлює занурення самих суб'єктів навчання у процес проведення творчої діяльності.

Важливе значення для нашого дослідження мають педагогічні праці, присвячені проблемам розвитку творчої особистості в навчально-виховному процесі (І.А. Зязюн, В.О. Моляко, С.О. Сисоєва, Ю.П. Сокольників та ін.).

Формулювання цілей роботи. У зв'язку з складною екологічною ситуацією на планеті, велике значення в її покращенні та вирішенні низки регіональних екологічних питань має формування основ екологічної свідомості, мислення, поглядів і культури підрастаючого покоління, яке активно відбувається у шкільні роки. Вагоме місце у цьому процесі відведене позакласній еколого-натуралістичній роботі. З метою зацікавлення та залучення учнів до цього виду роботи вчитель біології повинен використовувати нові методи, засоби та підходи до викладання, володіти низкою якостей, а саме творчим мисленням, допитливістю, уявою, емоційністю, почуттям гумору, творчим відношенням до професії та виконуваної роботи, які складають основу креативного розвитку вчителя.

Метою нашої статті є діагностика показників креативності майбутніх учителів біології, її розвиток у процесі підготовки студентів у вищому навчальному закладі за допомогою екологічних ігор.

Результати дослідження. Сучасне суспільство висуває все більш високі вимоги до особистості педагога-професіонала, педагога-творця та його фахової підготовки. Упродовж навчання у вищому навчальному закладі студенти-біологи мають не тільки у повному обсязі й глибоко оволодіти системою наук про навколишнє природне середовище, методику організації навчально-виховної роботи у школі, а й навчитися

творчо застосовувати ці знання на практиці під час організації позакласної еколого-натуралістичної роботи з учнями основної школи [9, 117]. Це зумовлено соціальною орієнтацією сучасної школи на розвиток творчих здібностей дітей, їх талантів, появою мережі нетрадиційних типів шкіл, альтернативних систем освіти, авторських методик навчання [6, 121].

Видатний педагог В.О. Сухомлинський наголошував [7, 114], що робота вчителя – це педагогічна творчість, а не буденне "заштовхування" в дітей знань. Покликання вчителя він вбачав у тому, щоб дитина вчилася не заради оцінки, а пізнавала потяг до знань, до чогось нового, до творчості. Він підкреслював, що справжній вчитель-майстер не може жити без педагогічної творчості, повторювати одне й те саме все своє життя. Тільки творчий вчитель може розвинути творчі можливості, творчі здібності дітей. Таким чином, формування та розвиток креативності студентів ще в стінах вищого навчального закладу повинно стати найважливішою частиною сучасної системи вищої освіти та суспільства в цілому.

Термін "креативність" у науці з'явився ще на початку ХХ ст., але лише у 50-60-ті роки у педагогіці та психології розпочалося його системне вивчення. На сьогоднішній день немає єдиної думки щодо розуміння сутності поняття "креативність". Дискусії стосовно усвідомлення тотожності чи відмінності у визначенні слів "креативний" і "творчий" та їх використання у науково-понятійному апараті продовжуються й досі.

Великої популярності концепція креативності, як універсальної пізнавальної творчої здібності набула після виходу у світ робіт Дж. Гілфорда та Е.П. Торранса. Саме ці праці дали поштовх для подальших досліджень проявів креативності особистості.

Поняття "креативність" (від англ. "create", "creative" – творити, творчий) у загальному значенні розглядається як універсальна категорія, що означає здатність людини привносити щось нове у набутий досвід, висувати оригінальні ідеї при вирішенні проблем чи окресленні нових, усвідомлювати недоліки, суперечності, робити висновки, здійснювати аналіз та оцінку, а також формулювати гіпотези й перевіряти їх відповідно до складових елементів дослідження, прихованих чи відсутніх у певній проблемній ситуації [3, 7].

На даному етапі розвитку науки розрізняють два основних види прояву креативності: перший – здатність продуктивно діяти в ситуаціях новизни і невизначеності, в умовах нестачі інформації, коли відсутні заздалегідь відомі способи дії, що призводять до позитивного результату; другий – здатність створювати щось нове, оригінальне, нестандартне [3, 7].

Науковці Р. Стернберг, Т. Любарт, А. Крафт вважають, що елементи креативності закладені в кожній особистості і можуть бути розвинені, і пріоритетна роль у цьому відводиться педагогічній науці [1, 80].

Для належної організації позакласної еколого-натуралістичної роботи у школі та розвитку здібностей учнів майбутній педагог повинен знати умови, за яких цей процес відбувається найефективніше та володіти достатнім рівнем креативних умінь та навичок.

У зв'язку з окресленою метою статті нами було проведено дослідження визначення креативних якостей студентів природничого факультету Житомирського державного університету імені Івана Франка. Для цього ми використали тест "Креативність", авторами якого є Н.Ф. Вишнякова та Р.В. Ткач [2, 44-49]. Тест включає 80 запитань, з яких по 10 були спрямовані на визначення самооцінки 8 складових креативності. На всі питання потрібно відповісти двічі: перший раз – з погляду "Я-реальний", вдруге – з позиції "Я-ідеальний". Порівняння двох профілів "Я-реальний" і "Я-ідеальний" дозволяє визначити креативний резерв і творчий потенціал особистості.

Результати діагностики креативних якостей студентів-біологів наводимо на прикладі студента третього курсу денного відділення, які представлені графічно (рис. 1). Для цього на колі будуються 2 профілі креативності, які накладаються. У кожному профілі виділено 8 секторів, на осях яких відкладаються кількісні показники (максимальний бал – 10).

Поєднавши два кола (профілі креативності "Я-ідеальний" та "Я-реальний") можна проілюструвати співвідношення між наявним і бажаним рівнем креативності, орієнтиром для подальшого розвитку.

У результаті тестування було отримано такі результати:

- 1) творче мислення: $M_p = 6$, $M_i = 10$;
- 2) допитливість: $D_p = 6$, $D_i = 9$;
- 3) оригінальність: $O_p = 7$, $O_i = 9$;
- 4) уява: $U_p = 8$, $U_i = 9$;
- 5) інтуїція: $I_p = 7$, $I_i = 10$;
- 6) емоційність: $E_p = 9$, $E_i = 5$;
- 7) почуття гумору: $G_p = 7$, $G_i = 9$;
- 8) творче відношення до професії: $P_p = 5$, $P_i = 10$.

Результати дослідження засвідчують, що у даного студента на високому рівні розвинуті: емоційність, уява. Середніх значень набули: почуття гумору, оригінальність, інтуїція, творче мислення. Низькі показники з таких компонентів креативності: творче відношення до професії та допитливість.

Порівнюючи результати тестування двох профілів креативності "Я-реальний" і "Я-ідеальний" можна стверджувати, що для творчої організації позакласної еколого-натуралістичної роботи у школі та розвитку учнів потрібно сприяти формуванню та розвитку у студентів низки креативних якостей, а саме: творчого мислення, допитливості а творчого відношення до професії.

У результаті аналізу наукової літератури ми виокремили ряд параметрів, що позитивно впливають на розвиток і підвищення рівня креативності студентів: психологічна безпека, широке коло спілкування, зокрема з творчими людьми; сприятливий емоційний клімат; забезпечення умов для активності, вияву ініціативи, вільного вибору, а також атмосфера відкритості, гри й спонтанності. Не менш важливе значення має створення атмосфери творчості і співробітництва, підтримка і спонування до висування і реалізації ініціатив, застосування особистісно-орієнтованого підходу до творчої роботи, диференціація методів і засобів навчання в залежності від етапу засвоєння знань [4, 11-12].

Окрім зазначених вище параметрів розвитку рівня креативності студентів є і такі, що перешкоджають її розвитку, а саме: створення у студентів очікувань нагороди або похвали, обмеження їх у часі для виконання роботи, організація змагань і наявність суперництва [1, 82].

Навчальний процес у вищому навчальному закладі є єдністю репродуктивної діяльності, коли знання відтворюються і перетворюються – коли в процесі їх засвоєння студент уявляє, комбінує, змінює. Тому А.І. Сологуб [8, 17-20.] вважає, що розвиток творчості студентів відбувається шляхом залучення їх до активної, перетворювальної роботи. У зв'язку з цим навчальний процес у ВНЗ повинен здійснюватися з використанням різноманітних видів роботи, а саме: збір матеріалів для написання доповідей, статей, рефератів, складання кросвордів, сценаріїв, узагальнень наукових досліджень; виступ з повідомленнями за цими матеріалами; колективне й самостійне складання схем і діаграм, які розкривають сутність різноманітних еколого-натуралістичних завдань; збір фактичного матеріалу за спільно розробленою методикою дослідження; аналіз професійних педагогічних ситуацій, проектування засобів дії, розігрування дій в умовах запропонованих ситуацій.

На наш погляд велике значення у розвитку креативності студентів (творчого мислення, уяви, допитливості, творчого відношення до професії) і готовності до активного залучення учнів до позакласної еколого-натуралістичної роботи мають екологічні ігри.

До навчальних планів студентів третього курсу природничого факультету Житомирського державного університету імені Івана Франка включено курс "Підготовка майбутнього вчителя біології до організації позакласної еколого-натуралістичної роботи з учнями основної школи". Одним з розділів курсу є "Екологічні ігри – активна форма розвитку еколого-натуралістичних здібностей учнів", у якому розкрито суть поняття "екологічна гра", її мету та завдання. Запропоновано ряд класифікацій екологічних ігор, особливості їх організації, які сприяють зацікавленню учнів еколого-натуралістичною роботою та формуванню екологічного мислення, інтересу, допитливості, культури, бережного ставлення до природи.

З метою розвитку у студентів-біологів креативних якостей, які необхідні для подальшої творчої позакласної еколого-натуралістичної роботи під час практичних занять було організовано різні види екологічних ігор, наприклад, "Я – об'єкт природи", "Давайте з природою дружити", "Що за звір?". Також вони розробляли теми екологічних проектів: "Як складуться взаємостосунки людини і природи в майбутньому", "Планета Земля в 3000 р.", "Тваринний світ інших планет".

Ми вважаємо, що використання екологічних ігор є однією з важливих умов розвитку майбутніх учителів біології й формування у них свідомого, відповідального ставлення до навколишнього середовища. Саме в ході гри відбувається включення студентів у такі ситуації, в яких вони діють як у реальному житті. Свою діяльність під час гри вони сприймають всерйоз і вкладають у неї сили і здібності, у результаті чого відбувається інтенсивний розвиток їх професійних якостей і здібностей.

Екологічні ігри сприяють розвитку логічного, творчого, критичного мислення, уваги, спостережливості, уміння робити висновки, порівнювати, послідовно викладати матеріал, спілкуватися, поважати іншу думку, викликають інтерес до біології, самостійність, пізнавальну активність. Також вони збуджують допитливість – бажання більше пізнати, докопатися до суті природних явищ.

У свою чергу використання екологічних ігор у навчально-виховному процесі школи допомагає педагогу виявити індивідуальні можливості та здібності дітей, їх характери, що дає змогу більш ефективно впливати на їх вольову сферу і процес виховання, а також зацікавити учнів до участі в еколого-натуралістичній роботі.

Висновки. У результаті наукового дослідженнями нами було проведено діагностику показників креативності майбутніх учителів біології. Дані тестування засвідчили, що на низькому рівні розвинені такі компоненти, як: творче відношення до професії та допитливість, емоційність же та уява перевищують необхідні показники. Ми вважаємо, що належному формуванню і розвитку показників креативності студентів-біологів сприяє використання у навчальному процесі різних видів екологічних ігор. Слідуючи думці видатного педагога В.О. Сухомлинський [5, 5-9] вважаємо, що у грі розкривається творчі можливості особистості і без гри немає і не може бути повноцінного розвитку особистості. Гра – це своєрідна підготовка до праці, школа спілкування, величезне світле вікно, через яке в духовний світ людини вливається життєдайний потік уявлень, понять про навколишній світ.

Перспективи подальших розвідок із зазначеної проблеми потрібно спрямувати у напрямку вивчення ефективності формування креативності студентів природничого факультету при допомозі екологічних тренінгів.

Список літератури

1. Богоявленская Д.Б. Пути к творчеству – М.: Знание, 1981. Педагогика и психология - №10 – С. 80-83.
2. Вишнякова Н.Ф., Ткач Р.В. Тест "Креативність" // Обдарована дитина. – 1998. - №5-6. – С. 44-49.
3. Дмитрук С.В. Розвиток креативності студентів в умовах дозвілля засобами туристських ігор: Автореф. дис... кан.пед.наук. – 13.00.06 – К.: 2007 – 24 с.
4. Кан-Калик В.А. Можно ли научиться творчеству? / В.А. Кан-Калик, Н.Д. Никандров // Народное образование. - 1989. - №11. – С. 10-15.
5. Ковбань В.Г. Ігрова діяльність учнів як засіб підвищення якості знань з біології // Біологія. – №11, – 2006. – С. 5-9.
6. Освітні технології: навч.-метод.посіб. /О.М. Пехота, А.З. Кіктенко, О.М. Любарська та ін.; за заг. ред. О.М. Пехоти. – К.: АСК, 2001. – 256 с.
7. Сисоєва С.О. Основи педагогічної творчості: Підручник /С.О. Сисоєва. - К.: Міленіум, 2006. - 346 с.
8. Сологуб А. Дидактика профільної креативної освіти. // Завуч. – 2005. - №25. – С. 17-20.
9. Шиян Б.М. Теорія і методика фізичного виховання школярів: підручник: у 2 ч. / Б.М.Шиян. – Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2006. – Ч. 2. – С. 116-118.

Сорочинская О.А. Формирование креативности студентов-биологов средствами экологических игр

Аннотация. В статье анализируется уровень показателей креативности будущих учителей биологии, ее развитие в процессе подготовки студентов в высшем учебном заведении с помощью экологических игр.

Ключевые слова: креативность, творческая личность, развитие креативности, внеклассная эколого-натуралистическая работа, экологические игры

Sorochynska O. Forming of creativity of students-biologists by facilities of ecological games

Annotation. The level of creativity indexes of future teachers of biology is analysed in the article, its development in the process of students preparation in higher educational establishment by ecological games.

Key words: creativity, creative personality, development of creativity, extracurricular ekologo-naturalistic work, ecological games